

BOQONNAA LAMA

2. CAACCULEE DIRAAMAA(ELEMENTS OF DRAMA)

Itti fayyadamni barruu diraamaafi itti fayyadama barruulee asoosamaafi walaloorraa haalaan adda. Barruu diraamaa waltajjiirratti agarsiifamuuf kan barreeffamuudha. Kunis taatotaan (actors) waltajjiirratti dhihaatee jamaan daawwatamuu dhimma ilaallatuudha. Jamaan diraamaa waliin taa'anii ilaalaan kan dhaggeeffatan ta'uu isaatiin itti fayyadama asoosamootaafi walaloo isa qofaatti/ dhuunfaatti dubbifamurraan adda. Kunis, barruu diraamaa waltajjiirratti gochaafi dubbiin dhihaatu daawwachuufi dubbisuurraa garaagarummaa guddaa qabaachuu agarsiisa. Miseensonni jamaa diraamaa tokkoo hundi akkaataa dhaabbii, haala fuulaa, akkaataa dubbiifi sochii taatotaa daawwatu. Kana malees, haalli ifa waltajjii, sagaleen yookaan muuziqaan adda addaa, meeshaalee, fakkiileefi suuraalee haala adda addaa keessatti dhihaatan tajaajila daawwii jamaa tumsuu kennu.

Waltajjiin alatti immoo, barruu diraamaa (*play*) namni dubbisu tokko, caacculee diraamaa beekuun hubannoo barruu sanarratti argachuu barbaadu cimsachuutu isa barbaachisa. Kanaaf, maalummaa diraamaa sirriitti hubachuufi irraa fayyadamuuf caacculee isaa warreen bu'uuraa beekuun wanta dursa argachuu qabuudha.

1.1 Itti Fayyadama Afaanii Diraamaa Keessatti

Diraamaan amala isaatiin oguma dubbifamu yookaan dhaggeeffatamu miti. Oguma daawwatoota yookaan jamaa fuula duratti agarsiifamuudha. Kanaaf akkaataan itti afaanni diraamaa keessatti hojiirra oolu isa walaloofi hololoo keessaarra adda. Garaagarummaan kunis bifa armaan gadiin mul'achuu danda'a.

- ✧ Afaanni/ jechoonni nuti diraamaa keessatti hojiirra oolchinu isa mul'chuu yookaan agarsiifamuu danda'uudha. Namoonni muuxannoo diraamaa qaban/ogeeyyiin diraamaafi barsiisonni tiyaatiraa barruun diraamaa tokko agarsiifamuu kan danda'u ta'uu qaba jedhu. Kanaaf baruun diraamaa tokko kan inni ittiin madaalamuu agarsiifamuu danda'uu yookaan gochaan mul'achuu danda'uu isaatiin. Kana jechuun ammoo jechoonni /afaanni diraamaa sochii kan mul'isaniidha jechuudha. Taatonni raawwilee baay'ee raawwatu: ni kadhatu, ni deemu, ni taa'u, ni agarsiisu, ni rafu, ni nyaatu, gaaffii ni gaafatu. Raawwileen kun ammo gochaalee warreen akka hisannaa fuulaa, harka sochoosuu/ raasuu, qolee sochoosuu, mataa raasuufi kkfnin deeggerama.

- ☆ Barruu diraamaa barreessuu keessatti barreessitoonni jechootuma yookaan afaanuma waliigaltee keessatti tajaajilan akka humna qabaataniifi miira mul'isuu danda'aniin fayyadamu. Fakkeenyaaf safara walqixaan qooduu, irra deddeebiin fayyadamuu, jechoota sagalee yookaan qooqa walfakkaatu qaban fayyadamuun.
- ☆ Barreessitoonni diraamaa barruu diraamaa barreessuu keessatti yeroo tokko tokko jechoota dhimmoota saal-qunnamtii waliin wal qabatan (bawdy) ni fayyadamu. Kunis bifa baacoofi hiika dachaan dhihaatanii jamaa bashannansiisuuf oolu.

🔗 Shaakala

Yaada kanaa olitti dubbiste irratti bu'urfachuun gaaffilee asii gadii deebisi.

1. Jechoota saal-qunnamtii waliin walqabatan barreessitoonni diraamaa keessatti haala kamiin fayyadamu?
2. Afaanni/jechoonni diraamaa keessatti hojiirra oolan isaan hojiitti hiikamuu yookaan agarsiifamuu danda'aniidha. Kun maaliif ta'a?

1.2 Akkaataa fudhatama diraamaa (Dramatic convention)

Barruu diraamaa keessatti barreeffamee waltajjiirratti inni agarsiifamu jireenya qabatamaan raawwatame yookan jiraatame osoo hintaane, sana fakkaatee isa kalaqame/tolfameedha. Kanaaf, jamaarraa seera taphaa sana fudhachuun/amanuun (wanti sun qabatamaan isa jiru/raawwate ta'uu dhiisuu) fooyyessanii akka fudhatanu barbaadama. Jamaan diraamaa waan hunda utuu beekanii (wanti dhihaatu qabatamaa akka hintaane, itti dabaluun (exaggeration)fi kkf) galma tiyaatiraa kaffalanii seenuun daawwatu. Fakkeenyaaf, gochoota waggoota afurrifi shan, kudhan kudha shanfaa keessatti ta'antu waltajjii diraamaarratti agarsiisa sa'a tokkoo yookaan lamaa ta'ee dhihaata; yoomessa bal'aa tarii ganda, magaalaa, biyya yookaan ardii tokkootu waltajjii haala adda addaan qoodameen daanga'ee dhihaata; haasaa/ ofiin dubbii taatoon tokko keessa isaatti utuu namni hindhaga'iin dubbachuu qabu olkaasee jamaan/daawwatootni akka dhaga'anitti dubbata. Kanaaf, wanti barreessaafi daayireektarri haala kanaan mijeessan wanta bal'aa sanaa oliif akka dhaabbatu jamaa/daawwatootni nihubatu; itti waliigalus.

1.3 Seenaa Barruu Diraamaa (The Play Story)

Barreessaan kamiyyuu, seenaa seeneffamaas ta'e diraamaa dhiheessu keessatti gochaalee kalaquu, keessaa fo'achuufi wal qabsiisee dhiheessuu qaba. Bu'uurri seenaa barruu diraamaa guutummaatti bu'aa kalaqa barreessichaa yookaan immoo seeneffamoota afoolaa warreen akka sheekkoo, oduu durii, raagamtaa (myth), seenaa dhugaa yookaan immoo asoosamoota kan biroo ta'uu danda'a. Haaluma kanaan, barreessitootni diraamaa warra Girikiifi jabana Elzaabeex seenaawwan durumaan hawaasa isaanii keessa turan barruulee diraamaa waltajjiif qophaa'u kalaqaa turan. Fakkeenyaaf, diraamaan tiraajeedii Sophocles "Oedipus the King" jedhu raagamtaa warra Girikiirratti hundaa'ee qophaa'e. Kana malees seenaan diraamaa baay'een isaanii bu'aa kalaqa barreessaa ta'anii argamu. Kana keessatti barreessichi muuxannoo jireenyaa ofii qabu, yaadannoo yookaan mudannoosaa, mormiifi mufii jireenyaafi akkaataa jireenyaa hawaasni inni beeku geggeessanii xiyyeeffachuu danda'a. As keessatti egaa, qooddattoota ibsuuf yookaan haala isaanii mormuuf seenaa kalaquu danda'a. Kaayyoo isaas miira haalleen, qooddattoota yookaan ergaa/dhaamsarratti horate calaqqisiisuu ta'a.

Yeroo ammaa kana, seenaan asoosama dheeraa yookaan gabaabaa akka ka'umsa seenaa barruu diraamaatti tajaajilaa jira. Kana gochuu keessatti, barreessaan diraamaa seenaa sana akkuma jiruun hinfudhatu; jijjiramoota adda addaa irratti nitaasisa. Fakkeenyaaf, qooddattoota hir'suu, jaargochaalee xixxiqqoo (sub plots) walitti cuunfuu, akkasumas, sababa yookaan ka'umsa raawwii qooddataa/qooddattootaa jijjiiruu mala. Kana malees, ergaa seenaa sanaallee yeroonni jijjiiru nijiraata.

Caacculeen diraamaa tokko keessa jiraachuu danda'an kanneen armaan gadiiti.

1. Ofiin Dubbii (Monologue): Diraamaan harka caalu bifa waliin dubbiin kan dhihaatu yoo ta'ellee bifa adda ta'een ofiin dubbiin mul'achuu danda'a. Kunis yeroo baay'ee haasaa dheeraa namoota kaaniif (tarii daawwatootaaf) utuu namni /taatonni biraan waltajjiirra hinjiraatin dhihaatuudha. Ofiin dubbiin kunis akaakuu garaagaraa qabaachuu danda'a.

I. Of-Xiinxallii (Soliloquy): jechi jedhu jechaa afaan Laatin '*soliloquium*' '*solus* 'alone' + *loqui* 'speak' jedhurraa kan madde yemmuu ta'u galmeen jechoota Concise Oxford Dictionary jedhu keessatti haala armaan kanaan hiikameera, '*soliloquium is an act of speaking one's thoughts aloud when alone or regardless of hearers, especially by a character in a play.* Of xiinxalli akaakuun jedhamu ofiin dubbii qooddataan/ taatoon tokko

qofaa isaa waltajjiirratti yaada, dhaga'iitii yookaan xiyyeeffannoo isaa/ishee adda baasuuf yookaan xiinxaluuf taasisu/studha. Kunis *of xiinxaluu mul'ataa(public soliloquy)* fi *of xiinxallii dhuunfaa (private soliloquy)* jedhamuun bakka lamatti ilaalamuu danda'a.

A. Of-xiinxallii mul'ataan tooftaa ittiin taatoon/qooddataan fuulleen jamaatti dubbatuudha. Akkaataa kanaan qooddataan/taatoon kaayyoo/karoora isaa waan himuuf amalli kun yeroo baay'ee qooddataa/ taatoo hamaa/daba waliin deema.

B. Of-xiinxallii dhuunfaa keessatti ammoo qooddataa/ taatoon yeroo yaadaafi dhaga'iitiin keessoo isaa duddubatu/ haasa'u jamaan isa dhaga'uu. Kanaaf jamaa isa dhaga'uu kanaaf of xiinxalli dhuunfaan isa mul'ataa caalaa jamaa ofirraa fageessa jechuudha. Yeroo baay'ee qooddataa/taatoon of xiinxallii adeemsisu/taasisu dhugaa keessoo isaa baasa jedhamee waan yaadamuuf ni amanama. Of xiinxallii keessatti qooddattotni karaalee sadii ofii isaanii adda baasanii ibsu: ramaddii tokkooffaa baaqqee, ramaddii tokkooffaa danuudhaafi maqaa ofii isaantiin .

i. Of-xiinxallii nama tokkoffaa baaqqeen: Bamaqaa 'Ani' jedhu fayyadamee wanta garaafi sammuu isaa keessa jiru qooddataan ofsaaxila. Of xiinxalliin kun qooddataan amala dhuunfaa adda ta'e fudhatee uumamee akka mul'isuuf gargaara.

ii. Of-xiinxallii nama tokkoffaa danuu: Karaa biraatiin ammoo qooddataan namoota hundaa bakka bu'ee akka dubbatu taasifamuu danda'a. tooftaa kana keessatti qooddataan 'Nutii' jechuun waa'ee hunda keenyaa (ilmaan namaa) dubbata jechuudha.

iii. Of-xiinxallii maqaa ofiiwaamuun: Qooddataan maqaa ofii isaa dhahee yeroo waa'ee ofii isaatii dubbatu ramaddii sadaffaa fakkaata. Akka waan inni waa'ee nama kan biroo dubbatu fakkaata jechuudha. Qooddataan maqaa ofii waamee yeroo dubbatu guutummaatti ofii isaarraa adda goree of madaala/ ilaala. Kunis fayyidaa lama qaba. Tokkoffaan qooddataan waa'ee ofii isaa hubannoo ifaafi dhiibbaa miira isaarraa walaba ta'e akka qabaatu taasisa. Lammaffaarratti ammoo ofii isaarra siqee of ilaaluun of ajaa'ibsiifachuu akka danda'uufi ajaa'ibsiifannaa ofiif qabaate kana ammoo ibsuu akka danda'u godha.

II. Cinee/Of Fo'uu(Aside): Bifni biraa ofiin dubbiin ittiin mul'achuu danda'u **offo'uu (aside)**dha. Of fo'uu keessatti qooddataan/ taatoon tokko qooddattoota/ taatota kan biroo waltajjiirraa wajjin jiran irraa goree/ of fo'ee / siqee jamaa / daawwattootaan fuulleen wal arguun

yookaan qunnamuun jalqaba. Dubbii inni/ isheen daawwattootatti dubbatu/ttu ifatti taatonni warri waltajjiirra jiran hindhaga'an jedhamee kan yaadamuudha. Namoota yookaan taatota walbira jiran akka waan wal hindhageenyetti ilaaluun kun amala addaa diraamaa qofaa keessatti mul'atuudha. Kun ammoo diraamaan jiruufi jireenya guyyuu akkuma jiruun kan mul'isu akka hintaane nu hubachiisa. Of fo'uun walitti dhufeenya taatotaafi jamaa gidduutti waan uumuuf jamaan beekamtii yookaan xiyyeeffaannoo akka kennameefitti akka yaadan taasisa.

2. Waliin Dubbii (Dialogue)

Waliin dubbiin dubbii yookaan haasaa qooddataan/ taatoon tokko isa biraa waliin taasisuudha. Yeroo tokko dubbatu inni kan biraan ammoo dubbii isaaf deebii kenna. Diraamaan bifa waljijjiirraa, walqunnamtiifi yaadaa waliif kennuufi fudhachuu walumaagalatti biffaa waliin raawwiifi waliin dubbiitiin mul'ata.

Waliin dubbiin diraamaa keessatti irraafi jalli ni mul'ata. Karaa biraatiin garaagarummaa gulantaa qooddattootaa/ taatota adeemsa waliin dubbii utuu murteessuu argina jechuudha. Inni tokko gaafataa, karoorsaafi ajajaa yeroo ta'u inni tokko ammoo deebii kan kennu, kan raawwatuufi ajaja fudhatu ta'a. Itti fayyadamni jechootaas waliin dubbii diraamaa keessatti dhiibbaa ofiisaa qaba. Taatoon tokko jecha yookaan hima wal dhahaafi hiika dachaa qabu yoo fayyadame taato isa isa waliin dubbachaa jiruuf rakkoo ta'uu mala. Taatonni lamaanuu/ hunduu gama kanaan ga'umsa walfakkaataa yoo qabaatan waliin dubbiin isaan taasisan jamaa kan gammachiisu/ itti tolu ta'a.

3. Jaargocha(plot)

Jaargochi akkaataa ijaarama gochaalee diraamaa keessa jiraniiti. Karaa biraatiin jaargochi waa'ee dhimmoota yookaan gochaalee qooddattootaa/taatota, kaayyoo isaanii galmaan ga'achuuf maal akkasani fedhaniifi raawwatan kan ilaallatuudha. Kanaafuu, jaargochi caaseffama gochaalee yookaan raawwilee barruu diraamaa dhimma ilaallatuudha jechuun nidanda'ama. kunis, duraa duubummaa ittiin gochaaleen kun ittiin dhihaatan yookaan qindeeffamaniidha. Jaargochi diraamaa yeroo mara waldiddaa (conflict) waan of keessaa qabuuf, caasaan jaargochaa kun waldiddaa dhiheessuu yookaan agarsiisuurratti xiyyeeffata. Caasaan jaargochaa kunis sadarkaalee shan ofkeessaa qaba. Isaanis saaxila, walxaxiinsa,bantmiira, tasgabbiifi furmaatadha.

- A. Ka'umsa (Exposition):** Ka'umsi jalqabbii caasaa diraamaati. Kunis, ka'umsa yookaan seenduubee seenaa diraamichaa, ibsa yoomessaa, fulcha waa'ee qooddattoota ijoofi walitti dhufeenya isaanii of keessaa qaba.
- B. Walxaxiinsa(Rising action/complication):** Bakki kunimmoo bakka itti seenaan jalqabameefi walitti dhufeenyi qooddattootaa cimaafi hammaataa deemee waldiddaa uumu; waldiddichi immoo babal'atee sodachisuu yookaan yaadessuu jalqabuudha.
- C. Fiixee/bantmiira (Climax):** Fiixeen immoo waldiddaa walxaxaa dhufe bakka itti hammaatee furmaata/fala wallaalchisuun yaaddoofi dhiphina hamaa namatti horuudha. Asitti qooddattootni rakkoo keessa galan gara itti deemaniifi waan godhan wal'aalanii fajajuun akka malee yeroo bo'aan, of wal'aalanfi dubbistoota yookaan daawwattoota garaa raasanii of faana dhiphisaniidha.
- D. Tasgabbi (Faling action):** Tasgabbiin immoo sadarkaalee caasaa jaargochaa keessaa tokko ta'ee bakka itti walxaxiinsifi dhiphinni mul'ate/uumame laafuun fulcha wahii (hint) agarsiisuun kallattii tokko qabatuudha.
- E. Furmaata (Resolution):** Furmaatni immoo sadarkaa xumuraa caasaa seenaa diraamaa ta'ee bakka itti hiikoon dhumaa argamuufi furmaatni irra ga'amuudha. Xumurriifi furmaatni argamu garuu kallattii nuti eegnuufi barbaannu ta'uuf hindirqamu. Kanaafuu, adeemsa guddinaafi babal'ina achi goolaba seenaa keessatti eegumsi (expectation) keenya guutuus dhiisuu nidanda'a. Kanaaf wanti murteessaan dhaamsa barreessichi dabarsuu barbaadeedha.

Sadarkaalee caasaa diraamaa armaan olii seenaa/barruulee hunda keessatti guutummaatti bifa walfakkaataan hinargamu. Seenaa/barruulee diraamaa tokko tokko keessatti kutaaleen caasaa jaargochaa shanan ifatti kan mul'atan yoo ta'u, warreen kaan keessatti immoo hundi isaanii jiraachuu dhiisuu yoo jiraatan immoo sirriitti adda ba'anii argamuu dhiisuu danda'u.

- 4. Ijoo/Ergaa (Theme):** Hiikni yookaan ergaan diraamaa seenaafi baattota seenaa (taatota) ilaaluufi hordofuun argama. Waliin dubbii taatotaafi gochaaleen isaan raawwatan jamaa gara dhaamsa/ergaa diraamaatti qajeelcha. Waliin dubbii qooddattootaa/taatotarraa dhaga'iitii/miirasaanii, murtoofi ejjennoosaanii hubanna. Kun immoo, wanta isaan seenaa sana keessatti akka mul'isaniif itti kennameefi dhaamsa diraamichaaf akka gumaachaniif barreessaan itti kennameedha. Mata-dureen diraamichaas waa'ee ergaa diraamichaa yeroon

fulcha kennu nijira. Diraamaan amala isaan gabaabaa waan ta'eef jaargochiifi ijoon isaa aariitiin bu'uureffamu. Barreessitoonni argama jechoota ijoo/ergaa diraamaa tokkoof gumaachan jaargocha diraamichaa keessaa bakka sadii kaa'uu jaal'atu.

- a) Ka'umsa jaargochaarra (at the beginning of plot)
- b) Marfata jaargochaafi (turning point of plot)
- c) Goolaba yookaan furmaata jaargochaarra (at the end of plot)

Walimaagalatti yeroo ilaalamu ijoo diraamaa tokkoo jechoota yookaan afaan hojiirra oole keessumaayyuu irra deddeebii jechootaa, suuressawwan (imagery) gargaarama akkasumas ka'umsa, marfataafi furmaata jaargochaarratti mul'achuu danda'a.

5. *Waldiddaa (Conflict)*

Waldiddaan jaargocha diraamaatiif bu'uura. Sababiinsaas, muddama (tension) adeemsa guddina seenaa sanaa keessatti gochaa, yaadaafi waliindubbiin fooyya'uu yookaan furamuu qabu waan uumuufi. Kana jechuun, waldiddaan haala tasgabbiin keessa hinjirre uumuun jamaan /daawwatootni hanga xumura yookaan furmaata arganitti sardamanii akka sardan taasisa jechuudha. Kunimmoo humna jaargocha gara fuulduraa adeemsisuudha. Waldiddaan qooddattoota/taatotni gidduutti, qooddataafi uumama/yaadasaa gidduutti yookaan qooddataafi haala uumamaa gidduutti uumamuu danda'a. Waldiddaan diraamaa tiraajedii daawwatootarratti miira sodaa, naasuufi yaaddoo uumuun beekama. Diraamaa koomedii immoo waldiddaa wanta dhugaan jiruufi hawwii (expectation) qooddattoota gidduu jiruun beekama. Daawwattoonni danqaan hawwiin qooddataa akka hinguunne taasisuu hanga furamutti tasgabbii hinargatan.

6. *Waltajjii (Stage)*

Waltajjiin bakka itti taatotni seenaa diraamaa tokkoo qabatamaan, gochaafi dubbiin, jamaaf dhiheessaniidha. Karaa biraan, kutaa galma tiyaatiraa taatotni keessa socho'uun ga'ee itti kenname taphatan jechuudha. Kunis, altokko tokko galma daawwatootni keessa taa'an kan dabalatu ta'a.

Barbaachisummaafi akkaataan qindeeffama bakka raawwii/waltajjii (the significance and design of acting out area) yeroofi bakka adda addaatti garaagarummaa qaba. Tiyaatira Giriik durii

keessatti jamaan/daawwatootni bakka bifa walakkeessa geengoo (semicircle) olka'ee hojjetamerra (amphitheatre) taa'u. Bakki kunis, walakkeessa iddoo bifa geengoo guutuu qabaatee hojjetame (orchestra)fi jalaa qabdoonni (chorus) akka irratti shubbisan/ragadaniif oolu irraa olka'ee walakkeessasaa uffisa. Bakka bifa geengoo guutuu qabu (orchestra) dugda duuba kutaa mana waltajjii (stage house/skene) jedhamuufi isa mana moototaatti fakkeeffamutu jira.

Waltajjiin yeroo Shakespaere immoo bifa rogarfee qabaatee keessaan rogni tokkoosaa naanna'ee bifa geengoon cufamee kan jiruufi kallattii sadaniin jamaan taa'anii akka daawwataniif kan mijateedha.

Waltajjiin diraamaa inni ammayyaa immoo gosa sadii qaba. Isaan kana keessaa tokko waltajjii proscenium (*proscenium stage*) jedhamuun beekama. Waltajjii bakka itti agarsisni dhihaatuufi galma daawwatootni keessa taa'an (auditorium) golba proscenium (proscenium arc) bu'aa oguma arkiteekcherii namootaa ta'een gargar hiree kan qabuudha. Waltajjii gosa kanaa, golgaa banamee cufamu yookaan gadi bu'ee deebi'u fayyadamee jijjiirama raawwilee(actsfi agarsiisawwanii(scenes) adda baasa. Waltajjiin kun diraamaa dhihaatu haalan qabatamaa taasisee dhiheessa. Sababiin isaas, daawwatootni wanta waltajjiirratti dhihaatu keenyan hinmul'anne keessa dabarsanii waan daawwataniifi. Waltajjiin kun jaarraa 19^{ffaa} kaasee hanga har'aatti tajaajilaa kan jiruudha. Waltajjiin kun kan armaan gadii fakkaata.

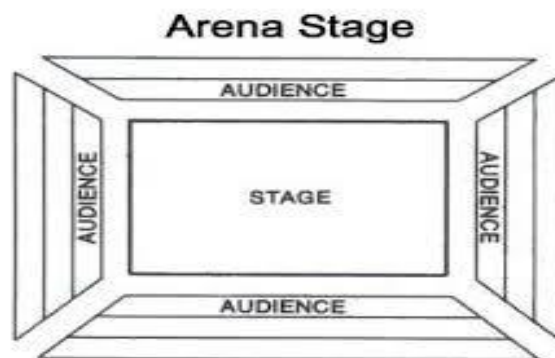
Fakkii1: Waltajjii Proscenium (*Proscenium Stage*)

Waltajjiin ammayyaa inni lammaffaan waltajjii amanamaa (thrust stage) jedhamuun beekama. Waltajjii kana keessatti jamaan bakka agarsiisaa (acting area) keessaa harka sadii arfaffaatti naanna'anii taa'u. Gochaaleen hundi bakkuma kanatti kan agarsiifaman yoo ta'u, muraasni isaanii immoo roga isa arfaffaarratti ce'anii dhihaachuu danda'u. Waltajjiin amanamaan kan armaan gaditti dhihaate fakkaata.

Fakkii 2: Waltajjii Amanamaa (Thrust Stage)

Waltajjii sadaffaafi isa areenaa (arena stage) jedhamu keessatti immoo jamaan bakka agarsiisaa marsanii taa'u. Karaan seensaafi ba'iinsaa jamaa kana gidduun hafu. Diraamaan tokko waltajjii yeroofi bakka murtaa'aa seenaa diraamichaaf mijatu irratti akka dhihaatu jamaanis ta'e namoonni waltajjii kan mijeessan (stage personnel) nibeeku. Barreessaanis diraamicha yeroo barreessu kana yaadaatti qabatee barreessa. Waltajjiin areenaammoo kanneen kanaa gaditti dhihaatan fakkaata.

Fakkii 3: Waltajjii areenaa (Arena stage)

7. Qooddattoota/taatotaa

Hojiin ogbarruu hunduu dhimmisaa waa'ee dhala namaati. Kanaafuu, waa'ee dhala namaa gadi fageenyaan xiinxaluun waa'ee uumaafi garaagarummaa isaan gidduu jiruu mul'isu. xiyyeeffannoon gosoota ogbarruu hundaa hojii, amala, eenyummaa, fedhii, ilaalcha walumaagalatti haala jiruufi jireenya dhala namaa ta'uusaatiin barruuleen isaanii kana hincalaqqisiifne taanaan hiika dhabeeyyii ta'u. Kanaaf, hojiileen ogbarruu namoota miira, yaada, yaaddoo, yaadannoo, karooraafi eenyummaa ofii qabaatanii kalaqaniin guutamanii barreeffamu.

Namootni ‘addunyaa dhugaa’ keessa jirru immoo jarreen kana hordofnee xiinxaluun ofii keenyaafi namoota kan biroo keessatti ilaaluun gammadna. Jarreen kun qoodattoota yookaan namfakkilee jedhamuun beekamu.

Qooddattootni kun namoota argaa yaada barreessaan (author’s imagination) kaayyoofi eenyummaa ofii qabaatanii uumamaniifi addunyaa waraqaa keessa jiraataniidha. Qooddattootni barruu diraamaa keessa jira akka warreen seeneffamoota kan biroo (asoosama dheeraafi gabaabaa yookaan walaloo) keessaa barreessaan yookaan seenessaan kan ibsaman yookaan seenaan isaanii kan himamu miti. Diraamaa yookaan tiyaatira keessatti qooddattootni yookaan taatonni waa’ee ofii isaanii dubbatu. Waa’ee ofii isaanii gaafa dubbatan eenyu akka ta’an ibsu akkasumas wanta hojjechaa jiran maaliif akka hojjetan ifa godhu. Yeroo tokko tokko ammoo diraamaa yookaan tiyaatira keessatti qooddattoonni yookaan taatonni waa’ee walii isaanii ni dubbatu. Yaadni isaan kennan ammoo sirrii ta’uufi dhiisuu isaanii akka yaannu nu taasisa. Wanta dubbatan, raawwatan, uffatan yookaan adamsanirraa adda ba’anii beekamu. Wanti isaan dubbatan, agarsiisaniifi qabaatan kun garuu eenyummaafi ga’ee barreessaan jaargochaafi dhaamsa diraamichaaf nigumaacha jedhee uumeefiidha. Qooddataan/ taatoon diraamaa tokko keessa jiru maal akka fakkaatufi eenyummaa isaa adda baasuuf jechoota akka inni dubbatuuf barreessaan kenneef bu’uura godhanna. Kanarraa ka’uun jechoonni barreessaan qooddattoota/taatotaa kanaa kenneef akkaataa dubbannaa ofiisaanii qabaatu jechuu dandeenya.

Qooddattootaaf amala, ga’eefi eenyummaa isaan dhuunfaatti qabaataniifi garee keessatti agarsiisan adeemsa ittiin barreessaan kennuuf, akkasumas, tooftaa inni itti qooddattoota kana qooddattoota kana dubbistoota barruu sanaatti saaxila baasee hubachiisu yookaan walbarshiisu namfakkeessuu (characterization) jedhamuun beekama. Jecha biraan, namfakkeessuun akkaataa itti barreessaan tokkoo tokkoo qooddattootaa uumuufi saaxiluudha. Adeemsi kunis diraamaa keessatti sadarkaalee adda addaa afur keessa darbuun raawwatama.

- a. ***Sadarkaa Miireffachuu (Conception):*** Sadarkaan kun sadarkaa isa jalqabaa yeroo barreessaan taatotaa/qooddattoota akkamii akka uumuu qabu yaaduun sammuusaa keessatti seenaa, jaargochaafi dhaamsa diraamaa yaadamaa jiruuf ta’u/ta’an abuja’atuufi uummatuudha. taatonni/qooddattootni sadarkaa kanatti yaadaman adeemsa keessa

fooyyeffamuu yookaan cirumaanuu jijjiiramuu waan danda'anii seenicha keessatti qooda haafudhatanii isa/isaan dhumaa ta'uun kan murtaa'e/murtaa'an miti.

b. *Sadarkaan mul'achuu:* sadarkaan kun immoo yeroo taatoon/ qooddataan dubbii gocha kennameef waliin barruu diraamaa keessatti akka mul'atu yookaan saaxilamu taasifamuudha. As keessatti barreessaa qooddataan tokko adeemsa guddina seenaa sana keessatti yeroo meeqaafi yoom akka mul'atu murteessuu caasaa jaargocha diraamaa sanaa qabatamaa taasisa. Murtii barreessaan bakka kanatti murteessu ga'umsa kalaqaa cimaa kan gaafatuufi jamaan diraamaa sana qooddataa sanafi seenicha akkamitti akka isaan fudhatan kan murteessuudha. Kana jechuun jamaa qooddataa tokko akka jaallatan, jibban, amanan yookaan shakkan, akkasumas, seenaa diraamichaa akka jaallatan, jibban, fudhatan, morman, hojiirra oolchan yookan dhiisan kan godhu ga'umsa barreessa asitti agarsiisuudha jechuudha. Ta'us garuu, dhiibbaan namfakkeessuu inni dhumaafi cimaan diraamaa keessatti kan mul'atu.

c. *Sadarkaa dhiyeessuu:* Sadarkaan inni sadaffaan kun immoo yeroo seenaan taatota foon uffataniifi kallattiin raawwiifi dubbii/haasaasaanii waltajjiirratti amala nama qabatamaa mallattoo qaamaan, ibsa/haala fuularraan, sagaleefi haala sagaleen kallattii fuullee daawwatootaatti dhiyeessaniidha.

Waltajjii diraamaan irratti dhiyaaturratti, qooddattootni waraqaa keessa jiraataniifi ijaa hin mul'anne taatota foon uffatanii dhugaan mul'ataniin bakka buufamu. Adeemsi kun taatessuu (*casting*) jedhamuun beekama. Kana gochuuf itti gaafatamummaa kan qabu daayirekteera diraamichaati. Kana raawwachuuf jalqaba barruu diraamaa barreessaan barreesse gadi fageenyaan dubbisee namoota ogummaa taatummaa qaban yookaan namootuma naannootti beeku keessaa qooda qooddattoota barruu sana keessa jiranii fudhachuun waltajjiirratti dhaabbii qaamaan, miira seenaa sanaa miireffachuufi calaqqisiisuun, gocha bakka murtaa'ee tokko sirrii sochii qaamaan, ibsa fuularraan, haala sagaleen agarsiisuu danda'u filata. Ga'umsi taatoon tokko gocha kennamee miira guutuu waliin calaqqisiisuuf, sagalee sirriin dubbachuui, afaan miti jechaan agarsiisuuf qabu seenaa waraqaarratti qooddataan dhihaata ammam waltajjiirratti mul'achuuf daawwatoota amansiisuu danda'u murteessa.

d. *Waltajjiirratti Taatessuu:* Kunis ga'umsa dhuunfaa taatoo kan agarsiisuudha. Taatoon tokko daayireekteeraan seenaa barreessaan barruurra kaa'e waltajjiirratti akka dhiheessuuf yeroo kennamuuf ga'umsaafi dandeettii isaa fayyadamuun fooyyessee dhiheessuu danda'a. kunis, hubatamuufi fudhatamuu seenaa/diraamaa sanaaf gumaacha ofiisaa qaba.

Walumaagalatti, yaada armaan oliirraa qooddattoota uumuun namoota argaa yaadaan uumuun hojii/raawwii, amala, kaayyoo, fedhii, ilaalcha, sabummaa, gulantaa hawaasummaa (social class)fi kkf kennuufiin jiraachisuu akka ta'e hubachuun nidanda'ama. Kana malees, qooddattoota saaxila baasuun dubbistootnifi daawwatootni eenyummaafi ga'eesaanii akka beekan gochuu akka ta'e eerameera. kunis tarii, maqaa moggaasuufiin adeemsa waliin dubbiisaanii keessatti qooddattootni waa'ee waliisaanii waliif kaasuun sanarraa dubbistoonniifi daawwatootni akka baran gochuun, qooddataan ofiisaan waa'ee ofiisaa akka himatu yookaan falmatu gochuun yookaan dubbii dubbataniifi gocha raawwatanirraa akka hubataman gochuu ta'uu danda'a. Kanaaf, yeroo hundumaa kutaan jalqabaa yookaan saaxilli (exposition) barruu diraamaa diraamichi waa'ee jiruufi jireenya uummata isaan kamii akka calaqqisiisuufi eenyummaa, ga'eefi fi walitti dhufeenya qooddattootaa agarsiisuu/ibsuun jalqaba. Kana gochuu keessatti immoo, fuula jalqabaarratti tarreeffama maqaa namootaa/qooddattootaa, warreen diraamaa sana keessatti qooda fudhatanii qabaata.

Barruun diraamaa gosoota qooddattootaa hunda kan qabu yoo ta'u, qooddattootni kun ulaagaalee adda addaatiin gosoota adda addaatti qoodamanii ilaalamuu nidanda'u. ulaagaalee qooddiifi gosootni qooddattootaa keessaa muraasni.

i. Barbaachisummaa isaan babal'ina jaargochaa seenichaaf qabaniin qooddataa aantee (protagonist)fi masaanuu (antagonist) jedhamuun qoodamu.

Qooddataa aanteen qooddataa seenaa diraamichaaf handhuura ta'eedha. Seenichi naannoo jireenya qooddataa kanaa naanna'a. Qooddataa aanteen wanta raawwatu, karoorsuufi galmaan ga'uuf kan socho'u kan ofiisaa kan qabuufi sanaafis kan jiraatu. Adeemsi guddina seenaa diraamichaa wanta inni karoorsuufi raawwaturratti hundaa'a. Wanta inni raawwatuufi dura dhaabbatu fidumsa (out come) diraamichaa murteessuun beekama. Kanaaf, akka qooddataa fakkeenyummaa gaarii qabuufi faana dha'amutti(hero) ilaalama. Kana malees, qooddattoota gurguddoo (major characters) keessaa tokko ta'uun beekama. Qooddattootni gurguddoon immoo

warreen seenaa sana keessatti ga'ee guddaa raawwatan yookaan seenicha keessa yeroo dheeraa turaniidha.

Gama biraatiin immoo, qooddataa masaanuun (antagonist) faallaa qooddataa aantee ta'uun beekama. Kunis, faallaa qooddataa aantee kan deemufi kaayyoon qooddataa kanaa akka galma hingenyef gocha isaa fashaleessuufi dhaabsisuuf kan hojjetuufi hojjechisuudha.

ii. Hirkattummaa isaaniirratti hundaa'uun qooddattoota xixiqqoo(minor character)fi warreen seenaa sanaaf fuulleen hingumaachine (enclitic characters) immoo garee biraadha.

Qooddattootni xixiqqoon kaayyoofi gocha ofii bu'uuressan hinqabane ta'anii kaayyoo qooddataa guddaa yookaan aantefi gumaachuuf yookaan gargaaruuf raawwii murtaa'aa yeroo murtaa'aa keessatti raawwatanii isaan deemaniidha.

Qooddattootni tumsaa (enclitic characters) seenaa sana keessatti wanta raawwatan kan hinqabne, garuu qooddataa raawwii ofii raawwachuuf deemu warreen tumsaniidha. Barbaachisummaan isaanii caasaa yookaan lakkoofsa guutuu qofaaf warra ta'eedha. Fakkeenyaaf, konkolaataa keessatti qooddattootni lama utuu karaa waliin deemanii kan walitti bu'an yookaan wal baran yoo ta'e uummatni konkolaatichaa deemaa jiran qooddattoota tumsaa ta'u.

iii. Haxxummaa yookaan ga'umsa qabanii (by the talents they have) qooddattoota jijjiiramoo (dynamic/round characters)fi qooddattoota akka jiree (static/flat characters) jedhamuun kanneen beekaman.

Qooddataa jijjiiramaan adeemsa jijjiirama yookaan guddina raawwiwwan/gochaalee seenaa sanaa hordofuun kan jijjiiramuudha. Qooddattootni akkasii kun haalleen adda addaa dhufan fakkaachuuf yookaan jalaa of baasuuf haala isaanii waan jijjiiraniif iddoo yookaan haala duraan turaniirratti yeroo mara kan argaman miti. Garee kamiyyuu waliin kan firummaa hinqabneedha. Haala jiruufi garee isa mudatu waliin dammaqinaan hojjechuuf kan dhama'aniidha. Kanaaf, adeemsa guddina seenaa sanaa keessatti walaal'ummaarraa gara bilchinaatti, garaamummaarraa gara haxxummaa yookaan hammeenyaattifi kkf fooyya'anii argamuun beekamu.

Qooddattootni akka jireen faallaa qooddattoota jijjiiramoo ta'anii amala walxaxaa kanneen qabaniidha. Hamaa yookaan garraammii ta'uu danda'u. Amalli hameenyaa, garraamummaa yookaan kanbiraan barreessaan fedhee kan kennuufiifi amalli isaanii akka sana ta'uun salphaatti kan hinbaramneedha. Ta'us garuu, amala qabaatan sana amma dhumaatti jiraatu. Gama biraatiinimmoo, gocha isaan raawwachuuf deeman tilmaamuufi kan isaan raawwachaa jiran hubachuun salphaadha.

8. *Jamaa/ Daawwatoota*

Barruun diraamaa agarsiisa waltajjiirratti daawwatootaaf dhiyaatu ilaalcha keessa galchuun barreeffama. Kanaaf, barreessitoonni diraamaa hojiinisaanii jechaa barruu sanarraa darbee raawwii qabataan haalleen waltajjii dhiibbaa geessisan adda addaa dabalatee daawwatootaa/jamaaf akka dhihaatu nihubatu. Haaluma kanan, jamaa diraamichaa yeroo barruusaa dubbisan waltajjii inni irratti dhihaatu yaadaan sammuu isaanii keessatti uumaa achi keessatti hubachuuf yaalu. Dubbistotni kun seenicha waltajjiitti baasuu keessatti taatonni akkamii qooddattota akka bakka bu'an, taatoni gocha/raawwii barreeffame sana akkamitti akka waltajjiirratti agarsiisanii, miira isaan horataniifi akkamitti akka calaqqisiisan, wantoota dabalataa waltajjii deggeruuf dabalamaniifi kkf yaadaa dubbisu. Diraamaan kan waliifi hojii battalaa (communal and immediate)ti. Kanaaf jamaan diraamaa daawwatu akka qaama diraamaa sanaatti ilaalama. Jamaan diraamaa wanta arganiifi dhaga'anirraa beekumsa horatu. Jamaan seenaa qooddataa/ taatoo beekuufi diraamichaa hubachuuf hojjechuu/ carraaquu qaba. Diraamaan yeroo baay'ee garaagarummaa beekumsaarraa madda. Garaagarummaan kun ammoo qooddattootumaan kan uumamu ta'a yeroo tokko tokko; dabafi shira walirratti raawwatanii beekamtii wal dhowwu yeroo baay'ee garuu, jamaan wanta hunda kan beekan ta'anii argamu. Jamaa diraamaa ilaalchisee qaphxiileen hubatamuu qaban:

- I. Jamaa asoosamaa caalaa jamaan diraamaa/ tiyaatiraa barruu sana/hojii sana dhugoomsuudhaaf kan qooda fudhatu, hirmaatuufi tumsuudha.
- II. Wanti jamaan beeku hubannaafi murtoo inni waa'ee qooddattootaa/ taatotafi gochaa isaan taasisanirraan dhiibbaa geessisa.

? Shaakala

Gaaffilee armaan gadii deebii kenni.

1. Qooddataa/ taatoon tokko ofiin dubbii maaliif geggeessa?
2. Gosoota waliin dubbii tarreessuun ibsi.
3. Barbaachisummaa waliin dubbiin diraamaa keessatti qabu maali?
4. Walitti dhufeenyi jaargochaafi ijoo diraamaa qaban maali?
5. Diraamaa keessatti qooddattootni / taatonni raawwiifi dubbii isaanii ofumaan dhiheessu. Kun maaliif ta'e?